

AZINLIKLARIN DEMOKRAT PARTİ SEVDASI

Celal Bayar'ın Amerika ziyareti

Çokpartili demokrasiye geçilmesiyle birlikte kurulan DP, CHP'ye yönelttiği sert eleştiriler, vaat ettiği hürriyet, insan haklarına saygı ve liberal ekonomi programı nedeniyle halkın çoğunluğunun, bu arada doğal olarak, tek parti döneminde yaşadıkları mağduriyetleri henüz unutmamış olan azınlıkların rağbetine mazhar olacaktı.

Rıfat N. Bali ≥

Azınlıkların, tek parti döneminde, en sonucusu Varlık Vergisi Kanunu'nun ayrımcı uygulaması olmak üzere bir dizi resmi ve gayri resmi uygulamayla ciddi bir ayrımcılığa maruz kaldıkları, son yıllarda yayımlanan araştırmalar sayesinde artık kamuya mal olmuş bir gerçektir. Ancak bu ayrımcı siyaset, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin çokpartili demokrasiye geçişiyle birlikte yerini yeni bir hürriyet ve eşitlik beklentisi ortamına bırakacaktı. Böyle bir havanın doğmasının nedeni, Türkiye Cumhuriyeti'nin II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen iki kutuplu (komünist ve liberal Batı) dünyada, Batı âlemi içinde yer almak istemesiydi. Ancak, Batı âlemine eklenememesinin olmazsa olmaz şartları, demokratikleşme ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne imza atması. Bu nedenle CHP hükümeti bir yandan çokpartili demokrasiye izin veriyor, diğer yandan da Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla sonuçlanacak San Fransisco Konferansı'na katılıp BM'ye üye oluyor ve İnsan Hakları Beyannamesi'ni imzalıyor.

Çokpartili demokrasiye geçilmesiyle birlikte kurulan DP, CHP'ye yönelttiği sert eleştiriler ve vaat ettiği hürriyet, insan haklarına saygı ve liberal ekonomi programı nedeniyle halkın çoğunluğunun, bu arada da doğal olarak, tek parti döneminde yaşadıkları mağduriyetleri henüz unutmamış olan azınlıkların rağbetine mazhar olacaktı. 1946 sonrasında birden fazla parti kurulmasına izin verilmesiyle birlikte, azınlık seçmenlerinin oyları birden önem kazanıyordu. Bunun nedeni milletvekili seçimlerinin, oyların çoğunluğu esasına göre yapılmasıydı. Böyle bir sistemde azınlık seçmenleri, gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu İstanbul'dan seçilecek milletvekili sayısında belirleyici bir ağırlığa sahiptiler. Tartışmalı 1946 seçimlerini kaybeden DP, dört yıl sonra tarihi 14 Mayıs 1950 seçimleriyle büyük bir zafere elde ediyor, mecliste ezici bir çoğunlukla iktidara geliyordu. 1946 seçimlerinde DP'den İstanbul milletvekili seçilen Yahudi asıllı avukat Salamon Adato, bu başarısını 1950 seçimlerinde de tekrarlayacak ve tekrar meclise girecekti. Daha ileriki yıllarda Rum ve Ermeni cemaatlerini temsilen DP'den aday olanlar da milletvekili seçileceklerdi. Celal Bayar'ın azınlık seçmenlerinin DP'ye oy vermelerini

sağlamak için Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulaması sırasında haksız bir şekilde tahsil edilen fazla vergilerin mükelleflere iade edileceğine dair tekrar tekrar vaatlerde bulunması, azınlıkların DP'ye sevgi ve sempati duymalarının bir diğer nedeniydi. İlerleyen yıllar, bu vaatlerin sadece oy kaygısı ile sarf edilen popülist beyanlar olduğunu gösterecek, azınlıklarda hayal kırıklığı yaratacak, ancak bu hayal kırıklığı hiçbir zaman azınlık seçmenlerinin başka bir siyasi partiye meyletmelerine yol açmayacak, azınlıklar genellikle DP ve onun halefi AP'nin sadık seçmenleri olmaya devam edeceklerdi.

Azınlıkların DP'ye besledikleri sevginin aleni bir şekilde fark edilmesine neden olacak olay ise, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın davetlisi olarak 28 Ocak-27 Şubat 1954 tarihleri arasında bir ay boyunca yapacağı Amerika ziyaretiydi.

Amerikan Yahudi Komitesi'nin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı Ağırlamaya Hazırlanması

Ortadoğu'daki Müslüman ülkeler arasında İsrail'i tanıyan ilk ülke olan Türkiye Cumhuriyeti, genç İsrail

devleti için özel bir önem taşıyordu. Bu nedenle İsrail devleti, bölgenin demokrasiyle yönetilen tek Müslüman ülkesiyle başta ekonomi, kül-tür ve istihbarat ilişkileri olmak üzere her alanda ilişkilerini geliştirmek ve güçlendirmek istiyordu. Bu amaca ulaşmak için de İsrail devleti ile Amerikan Yahudi toplumunu temsil eden güçlü sivil toplum örgütleri, uluslararası ilişkilerinde karşı karşıya kaldığı her sorunda Türkiye'yi destekleyen bir tavır alıyorlardı. Bu siyasi tavrı örneklendirmek gerekirse, İsrail devletinin Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi üyeliğine adaylığını desteklemesi,¹ Latin Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri nezdinde yaptığı lobi faaliyetleri sonucunda Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne üye seçilebilmesi gösterilebilir.² Böyle bir geri planın mevcut olduğu ortamda ABD Başkanı Dwight Eisenhower'ın Türkiye'nin komünizme karşı olması ve Kore Savaşı'na katılımını layıkıyla takdir ettiğini göstermek için Cumhurbaşkanı Celal Ba-

Bayar'ın New York Limanı'nda karşılanması.

Yılmayan Millet. Türkiye Cumhuriyeti Celâl Bayar'ın Amerika Birleşik Devletleri'ne Yaptığı Ziyaretin Kronolojik Hikâyesi ve Seçilmiş Nutuklar, IBM World Trade Corporation, 1955, s. 12

yar ve eşini Amerika'ya davet etmesi, DP iktidarıyla iyi ilişkilerini geliştirmek ve mükemmelleştirmek isteyen Amerikan Yahudi lobisi, İsrail devleti ve Türkiye Yahudi cemaati için altın bir fırsattı. Bayar'ın Amerika'ya ziyaret etmeye karar vermesinden hemen sonra Cemaat Cismani Meclis Başkanı Marko Nasi, Amerikan Yahudi Komitesi³ (bundan böyle AJC olarak anılacaktır) ile temasa geçip Amerikan Yahudi toplumunun Bayar'a sıcak dostluk ve sevgi göstermesini telkin ediyordu. Böyle bir yakınlaşmanın Bayar'ı çok etkileyeceği ve Türkiye-İsrail dostluğunu da güçlendireceğini belirten Nasi, Rum Ortodoks Patriği Athenagoras'ın Amerikan-Yunan toplumunun güçlü isimleriyle temasa geçip onlara, Bayar'a muhteşem bir davet vermelerini tavsiye ettiğini, Ermeni patriğinin de Amerikan-Ermeni toplumuna

benzer bir telkinde bulunduğuna inandığını belirtip, Amerikan Yahudi örgütlerinin Yunan ve Ermeni toplumlarından aşağı kalmayıp Bayar'a çok daha üstün bir hüsni kabul göstermelerinin hem Yahudi cemaati, hem de İsrail'in çıkarları açısından hayati önem taşıdığını vurguluyordu.⁴ AJC Yakınoğu Bölümü Başkanı Marsel Franko⁵ da Bayar'ın davet edilmesi için AJC üst yönetimini ikna etmeye çalışıyordu. Bu maksatla AJC üst yönetimine yazdığı mektupta ileri sürdüğü hususlardan en önemlileri şunlardı: 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu'nun kabulü için yapılan meclis müzakerelerinde Bayar'ın bu kanu-

Celal Bayar'ın Amerika ziyareti

Başkan Eisenhower Beyaz Saray'ın merdivenlerinde Cumhurbaşkanı Bayar'ı karşıyor. Cengiz Kahraman arşivi

nun kabulüne muhalefet etmesi, DP hükümetinin azınlıklara karşı olumlu yaklaşımı ve Ortadoğu'da Amerikan siyasetine çok yakından bağlı Müslüman ülke Türkiye'nin, İsrail'le dostane ilişkiler içinde olması.⁶ Yakın geçmişte Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün İsrail devletinden Türkiye'nin NATO'ya kabulü ve Amerikan finans çevrelerinde aradığı kredinin temini konularında Amerikan medyası ve siyasi çevreleri nezdinde Türkiye lehine kulis faaliyetlerinde bulunmasını rica etmesi de önemli bir etkeni. Köprülü'nün bu ricası, Türk siyasi elitlerinde yerleşik bir kanaate işaret ediyordu. Bu kanaat II. Dünya Savaşı yıllarında sürdürülen Nazi propagandasının Türk siyasi elitlerinin toplumsal belleğinde bıraktığı "Amerika'yı Yahudiler yönetiyor" peşin hükmüydü. Bu kanaatin bilincinde olan ve bundan azami bir şekilde faydalanıp Türkiye-İsrail ilişkilerini geliştirmek isteyen İsrail devleti de Bayar'a Amerikan Yahudi toplumunun güçlü bir topluluk olduğu izlenimini vermek için AJC'ye Bayar'ın onuruna bir davet düzenle-

mesini, ancak Bayar'ın bu davetin İsrail'in telkin ve tavsiyeleriyle gerçekleştiğini bilmemesi gerektiğini tembih ediyordu.⁷

Diplomatik kulislerde yürütülen bu faaliyetler olumlu sonuç veriyor ve Bayar AJC'nin davetini kabul ediyordu. Ziyaretin protokol hazırlıkları sırasında AJC Başkanı Irving Engel'e sunulan bir dahili bilgi notu oldukça önemliydi. Bu bilgi notunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın önemi, Türkiye Yahudileri, İsrail devleti ve Amerika açısından tahlil ediliyordu.⁸ (Bkz. 18. sayfadaki çerçeve)

Resmi Ağırılama Töreni

AJC, Cumhurbaşkanı Bayar'ı 31 Ocak 1954 günü saat 16.30'da New York, Savoy-Plaza Oteli'nin Gold Suite Salonu'nda ağırlayacaktı. Amerikan Yahudi toplumunun ileri gelen üç yüz simasının hazır bulunduğu resmi ağırılama, AJC Başkanı Irving Engel ve selefi Jacob Blaustein konuşmalarında DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte azınlıkların artık geleceğe ümitle baktıklarını ifade ediyor, Bayar ve DP hükümetini sitayişle övüyorlardı.⁹ Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın buna karşılık yaptığı te-

şekkür konuşmasının tam metni ise şöyleydi:¹⁰

Siz, Amerikan Musevilerinin davetini kabul ederken, hususi bir dikkat ve alakaya mazhar olmanın hazzını duydum.

Laik Türkiye Cumhuriyeti dinle devleti ayırmış ve muasır [çağdaş] milliyet telakkisine göre milliyeti, müşterek his, kültür ve ideal birliğine istinad ettirmiştir [dayandırmıştır]. Siz Amerikalıların da görüşüne tamamiyle uygun olan bu telakki, artık büyük milletler içinde ekalliyet mefhumunu [azınlık kavramını] ortadan kaldırmaktadır. Herhangi bir millette din veya ırk gibi hususiyet taşıyan topluluklar, o millet içinde bir ayrılık unsuru değil, fakat o milleti diğer milletlerle daha sıkı rabıtalı [bağlar] tesis etmeğe yarayan birer irtibat vasıtası olmaktadır. Çünkü bugünkü medeniyet, biz Türklerin, siz Amerikalılarla paylaştığımız kanaate göre, hür bir dünya telakkisine ve manevi kıymetlere bağlı bütün devletler ve milletler arasında kardeşlik ve dostluk bağlarının gittikçe daha sıklaşması ile yükselecektir.

Şimdi hür milletlerin ruhunda tamamiyle kökleşmiş olan bu görüş, ne yazık ki, düne kadar pek çok yerlerde kabul edilmemekte idi. Beşer tarihinde bu hakikatin anlaşılmasının gecikmesi birçok yerlerde ekalliyetlerin teessüsüne [oluşmasına] sebebiyet vermiş, onları bütün insanıyla birlikte maceralı bir hayat içinde bedbaht kılmıştır.

Museviler zengin tarihi bir mirasa malik [sahip] olmakla beraber uzun asırlar dünyanın muhtelif milletleri arasında çeşitli kaderlerle ekalliyet hayatı sürmüşlerdir. Fakat derhal şunu söylemek lazımdır ki, Museviler nerede liberal bir milliyet anlayışının bahsettiği imkânı bulmuşlarsa, orada vatanşah olarak faydalı bir unsur olmuşlardır. Türkiye Musevilerini buna bir misal olarak gösterebilirim.

Türkiye'de asırlardan beri Musevi dininden vatandaşlar vardır. Bunlarla Müslüman Türk vatandaşları arasında her zaman iyi münasebet teessüs etmiştir. Hatta, Türkiye'nin eski ismi

olan Osmanlı İmparatorluğu zamanında, dış Musevi âlemi ile teması, Türklerin bu husustaki duygularını canlı bir şekilde göstermesi bakımından tarihimizin dikkate değer sayfalarından birini teşkil etmektedir.

15'nci asrın sonunda, tam 1492 senesinde Engizisyon bölgesinden uzaklaşmak zaruretini duyan Musevi kütleleri, o devrin taassup dünyası içinde vicdan hürriyetini kabul etmiş memleket olarak Türkiye'yi görmüşler ve İspanya'ya gönderilen bir Türk filosu vasıtasıyla Türkiye'ye hicret etmişlerdir.

Musevilerin Türk İmparatorluğu bünyesi içinde, nasıl bir din hürriyetine sahip oldukları, o zamanki Türk cemiyetinin vicdan hürriyeti telakkisini göstermesi itibarıyla de dikkate şayandır.

Yine yakın tarihte bazı yerlerde gadre uğruyan Musevi ilim adamlarına memleketimiz hayırhah [hayırlı] bir melce [sığınak] olmuştur. Bu münevver ve ihtisas sahibi insanlar, Türk üniversitelerinde kürsüler bulmuşlar, anavatanları kendilerine açılncaya kadar faydalı elemanlar halinde aramızda kalmışlardır.

Türk inkılabının ana müeyyidesi [göstergesi] olarak Atatürk idaresi zamanında kabul edilen Anayasamız istisnasız bütün yurttaşları, dil, din ve ırk farkı gözetmeksizin, vatandaşlık hakkına sahip kılmaktadır. Anayasamızın bu kuvvetli hükümleri bir teori halinde kalacak değildir. Bunların fiilen tatbikini, biz, insanlık ve medeniyet namına şereflî bir vazife bilmekteyiz.

Bütün bu sözlerimle şu hakikatı tebarüz ettirmeğe [belirtmeye] çalıştım: Biz Türkler, müşterek tarihin vücuda getirdiği kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her çeşit ayırıcı cereyanları reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız. Din ve ırk farkı gözetmeksizin her yurttaşı Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanırız. Kanuni vazifelerini yerine getiren herkese iyi bir vatandaş nazarı ile bakarız. Şüphe yok ki bu kanaatimizde çok samimiyiz. Sözlerime son verirken, nazik davetinizden dolayı hepimize teşekkür ederim.

Bu karşılıklı konuşmalardan sonra AJC, günün anısına özel olarak hazırladığı bir gümüş madalyayı Bayar'a sunuyordu.

Resmi Ağırlama Sonrası Gelişmeler

Bayar'a sunulan gümüş madalya, Türkiye'deki İslamcı çevreleri rahatsız edecek, bu çevreler uzun süre Bayar'ın, Cevat Rifat Atilhan'ın da kurucuları arasında yer aldığı, İslam Demokrat Partisi'nin 1952 yılında kapatılmasından dolayı taltif edildiğini iddia edeceklerdi.¹¹ AJC Başkanı Engel'e sunulan bilgi notu dikkatle okunduğu takdirde Yahudi elitlerin Bayar'ın yükselmekte olan siyasal İ-

lama karşı bir teminat olarak kabul ettikleri fark edilebileceğinden bu eleştiride bir nebze gerçeklik payının var olduğu söylenebilir.

Amerikan-Yunan Toplumunun Daveti

Bayar'ı sıcak bir şekilde ağırlayan sadece Amerikan Yahudileri değildi. Yahudi Cemaati Cismani Meclis Başkanı Marko Nasi'nin öngördüğü üzere Rum, Yunan ve Ermeni asıllı Amerikalılar da Bayar'a büyük ilgi gösteriyorlardı. Kuzey ve Güney Amerika Ortodoks Kilisesi başmetropolitinin riyaset ettiği ağırlama davetinde Rum ve Yunan asıllı Amerikalılar Bayar'ı çok sıcak bir şekilde karşılıyor, başmetropolit yaptığı konuşmada Celal

Celal Bayar'ın Demokratik Rejimi ve Türkiye'deki Yahudiler

Celal Bayar'ın DP'nin 1950 yılında elde ettiği zafer, Türkiye'deki Yahudilere ve diğer azınlıklara (Rumlar, Ermeniler) yeni bir resmi anayasal ve kanuni statü kazandırmadı. Azınlıklar, kâğıt üzerinde, 1920'li yılların başlarında gerçekleşen Kemalist inkılapta bu yana tesis edilmiş haklara ve statüye sahiptiler. (Ondan önceki yüzyıllarda Yahudiler, Hıristiyan ülkelerin çoğuna kıyasla, Türklerin idaresi altında daha iyi muamele görmüşlerdi.)

Ancak, azınlıklar, özellikle Yahudiler, yazılı anayasaya rağmen [Mustafa] Kemal ve İsmet İnönü rejimleri süresince, 1950 yılına kadar, sadece hoşgörülen bir unsur statüsüne sahiptiler. Onlara uygulanan gerek ekonomik ve gerekse diğer alanlardaki resmi siyaset çoğu zaman dostça değildi ve zarar vericiydi. Celal Bayar'ın 1950'de iktidara yükselmesinden önceki yıllarda gittikçe artış eğilimi gösteren ekonomik devletçilik, başlangıçta Türkiye'nin neredeyse tek müteşebbis ticaret kesimini teşkil eden azınlıkların ekonomik durumuna büyük ölçüde zarar verdi. Nihayet, 1942'de, Nazizmin etkisi altında uygulamaya konulan ve bariz bir şekilde ayrımcı olan Varlık Vergisi Kanunu gayri Türk unsurların, özellikle Yahudilerin, ekseriyetini tam bir ekonomik çöküşe uğrattı.

Celal Bayar'ın iktidara gelmesi, Yahudiler dahil olmak üzere, bütün azınlıklar için iyiye doğru bir değişimin sinyali anlamını taşıyordu. Bu değişim, onun ülkede mevcut anayasal kurallara, müesseselere ve Cumhurbaşkanlığı makamının bizzatini siyasi rolüne olan demokratik yaklaşımından kaynaklanmaktaydı. Bayar cumhurbaşkanlığı sırasında bu makamın, seleflerinin görevleri sırasında alışık olunan mutlak bir millî liderlik ve hükümlerlik vasfından arındırılmasını sağladı. Batılı demokrasilerdeki anlamda bir anayasal cumhurbaşkanı oldu. Aynı zamanda anayasayı, uygulamada, ayrımcılık olmaksızın vatandaşlar arasında eşitliğin kaynağı olma şeklindeki asli amaç ve fonksiyonuna restore etti. Hukukun bu şekilde uygulamaya dönüştürülmesinin Yahudi nüfusu açısından sonucu şuydu: Onlar, Celal Bayar rejimi altında sadece rejimin kendilerine dürüst ve namuslu bir şekilde davrandığını görmüyor, aynı zamanda, Türk ulusunun bir parçası olarak rejimin dostluk ve iyi niyetini de buluyorlar. Bayar Türkiye'nin, ferdi ve hür teşebbüse dayanan ekonomik modernizasyon ve restorasyonun babasıdır. Onun doğru ve yapıcı azınlık siyasetinin, sadece liberal siyasi ilkelerinden değil, ileri görüşlü ekonomi politikasından da kaynaklandığı ve millî güç ve bağımsızlık programının kalıcı bir vasfı olduğu söylenebilir.

Bu bakımdan, Bayar'ın Yahudilere gösterdiği iyi niyet ve Yahudilerin Türkiye'nin ekonomik büyümesine yaptıkları katkılar, Türkiye ile ABD arasında hüküm süren güvenli işbirliği açısından da faydalı görünmektedir. Bilindiği gibi, Celal Bayar bugün, hür dünyada, Batı ittifakı ve ülkemizle işbirliği fikrinin en sağlam ve güvenilir temsilcilerinden biridir.

Onun Yahudilere ve diğer azınlıklara yönelik siyasetinin ayrıntıları konusuna gelince; Bayar'ın Demokrat Parti'sinin 1942'de Varlık Vergisi Kanunu'na tutarlı şekilde muhalefet ettiği, Bayar'ın kanuna karşı şahsi muhalefetini dile getirdiği not edilmelidir. Daha sonra Demokrat Parti'yi kurduğu zaman parti için yaptığı ilk propaganda gezisi esnasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin azınlıklara ayrımcı davranışını defalarca kınadı. 1950 yılındaki seçim kampanyasında, DP namzetlerinin çoğu CHP hükümetini Varlık [Vergisi] politikası nedeniyle tenkit etti. (Ancak tenkitleri yapanların çoğu hazineye

çok büyük bir yük getireceği, Türkiye içinde tehlikeli siyasi yansımaları olabileceği, ABD'nin Türkiye'ye yapacağı ekonomik yardım konusunda bile belki komplikasyonlara yol açabileceğinden gasp edilen varlıkların mağdurlara iade edilmesini teklif etmekten kaçındıklarını da not etmek gerekir. Bu nedenle, Türkiye'deki Yahudiler ve diğer azınlıklar, varlıklarını geri almayı doğal olarak arzulamakla birlikte, bu varlıkların devletten fiilen talep edilmesi gerektiği fikrine karşı oldukça çekimlidirler.)

1950 seçimlerinde DP'nin azınlık yanlısı tavrının etkisi altında kalan bütün siyasi partiler Yahudi, Rum ve Ermeni milletvekili adayları gösterme zorunluluğunu hissettiler. Azınlıklara mensup on beş adaydan üçü seçildi; bunların tümü de Bayar'ın hükümet partisinin üyesiydi. Aralarında İstanbullu bir Yahudi olan Salamon Adato vardı.*

Son zamanlarda hükümetin Türk Yahudi cemaatinin Hahambaşılık tarafından resmen temsil edilmesi konusundaki tutumunda bariz bir değişim oldu. Hükümet geçen yıl birkaç on yıl boş kalan Hahambaşılık makamına bir hahambaşı seçilmesini kabul etti. Ayrıca Yahudi cemaatine yönelik hizmet ve müesseselerin modernize ve tevsi edilmeleri ne de olumlu bakılmaktadır. Yeni hahambaşı bir kilise başkanı statüsündedir ve bayramlarda Cumhurbaşkanı Bayar, Başvekil Menderes ve devletin diğer ileri gelenleri tarafından kabul edilmiştir.

Azınlıkların durumunu dolaylı fakat olumlu anlamda etkileyen belki de en önemli resmi politika, Bayar rejiminin tüm sol ve sağ aşırılıklara karşı, özellikle, hem laik ve modern devlete, hem de rejimin liberal politikalarına karşı tahriklerde bulunan Müslüman dini fanatizme karşı yürüttüğü tutarlı mücadeledir. Arap ve özellikle Pakistan'ın etkisi altında olan bu unsurların amacı Kuran'a dayanan eski İslam devletini kurmaktır. Bu, azınlıkların statüleri açısından en tehlikeli kavramdır. Mevcut muhalefet partilerinin bazılarını, seçim amacıyla, bu reaksiyoner unsurlara hizmet etmeye oldukça isteklidir. Fakat Bayar rejimi dini fanatizmin siyaset tarafından istismar edilmesine karşı en enerjik bir şekilde mücadele etmekte, hatta mollaların önderlik ettiği dini esaslara dayalı yıkıcı faaliyetlerde bulunan çeşitli açık ve gizli cemiyetleri kapatmakta ve onları takibata tabi tutmaktadır.

Bu İslamcı unsurların, Arap Birliği tarafından gizli olarak desteklenmeleri ve Türkiye'nin İsrail'e karşı tutarlı iyi niyet politikasına karşı beşinci kol olarak hareket etmeleri nedeniyle Bayar rejiminin bu iç mücadelesi, Yahudiler açısından, Türkiye'nin içişlerinin de ötesinde bir öneme sahiptir. Bu dostane siyasetin İsrail ile karşılıklı olarak avantajlı ticari ilişkilerde, Yahudi mültecilerin Filistin'e göç etmeleri esnasında transit geçişlerine izin verilmesinde, Türkiye'nin İsrail'i ilgilendiren meselelerde BM'de İsrail lehine oy kullanmasında ve özellikle Filistin Uzlaşma Komisyonu'ndaki Türk temsilcinin yapıcı rolünde kendini gösterdiği hatırlanacaktır.

Tüm bu vakıalar ve özellikle bugün Türkiye'de yaşayan Yahudileri çevreleyen yeni ve daha sağlıklı ortam, Bayar rejiminin faydalarının ve onun Türk millî hayatı üzerinde devam eden tesirinin bizim açımızdan hayati önemini açıkça ispatlamaktadır. Bu modern demokratik rejimin istikrarının gelecekteki gelişmelere bağlı olduğu açıktır. Ancak rejimin dış siyaset ve ekonomik reform alanındaki başarıları, köylülerin ve azınlıkların memnuniyeti (Yunanistan bugün Türkiye'nin bir askeri müttefikidir), DP'nin [halk nezdindeki] popülaritesinin devam edeceğine işaret etmektedir.

Bugün Cumhurbaşkanı ile birlikte buraya gelecek fakat davete katılmayacak Başvekil Menderes ve kabinesindeki vekillerin çoğunun Cumhurbaşkanı Bayar'ın liberal politikalarını gönülden paylaştıklarını söylemeye gerek yoktur.

Eugene Hevesi / 15 Ocak 1954

* Diğer iki milletvekili Rum asıllı Ahilya Moshos ve Andre Vahram Bayar'dı.

Bayar'ı hararetle selamladıktan sonra özetle şöyle konuşuyordu:

Sizin bu memleketi ziyaret edeceğiniz haberi alındığından beri bütün Rum ve Elen aslından Amerikalılar samimi bir memnuniyet içinde bayram yapmaktadırlar. Çünkü sizin yüksek şahsınızda yalnız Türkiye'de değil fakat bütün sulh sever hür memleketlerde derin bir hürmet ve muhabbete mahzar olmuş büyük bir zati ve Ortodoks patrikhanesinin kâin bulunduğu memleketin sayın devlet başkanını selamlayacaktık.

Celal Bayar ise teşekkür konuşmasında şunları söylüyordu:¹²

Rum aslından Amerikalıların bana burada gösterdikleri sıcak muhabbet ve samimi tezahürlerden çok mütehasis olduğumu söylemek isterim. Birleşik Amerika ile olan dostluğumuz derin ve kuvvetlidir. Karşılıklı olarak bu dostluğa büyük ehemmiyet vermekteyiz. Çünkü bu dostluk sulh ve emniyet lehinedir.

Memleketimde hakiki bir demokrasinin hüküm sürdüğünü sizlere kat'iyetle söyleyebilirim. Din, ırk ve milliyet farkı gözetilmeksizin bütün vatandaşlar Anayasanın hükümleri dahilinde hakiki birer vatandaş olarak bütün hak ve hürriyetlere tam sahiptirler. Bu bir nazariye de değildir. Samimi olarak tatbik edilmektedir. Muhterem Atenagoras'ın sizlere yazdıkları orada anayasanın böyle bir tatbikinin neticesidir. Sizlere Amerika ile münasebetlerimizden bahsettiğim gibi şimdi de Türkiye ile Yunanistan arasındaki münasebetlere kısaca temas etmek isterim.

Bizlerin, Akdeniz çocukları olan Türklerin ve Yunanlıların bugünkü menfaatlerimiz müşterektir. Eğer kendilerini tehdit eden bir tehlike mevcut ise o tehlike karşısında da beraberdirler. Gerek müşterek menfaat, gerek müşterek tehlike karşısında Türklerin ve Yunanlıların mukadderat birliği yapmaları tarihi bir zaruret olmuştur. Bunun neticesindedir ki Türkiye Yunanistan'a tam manasiyle bir kardeş gözüyle bakmaktadır. Yunan kralı ve kraliçesi Türkiye'yi ziyaret etmişlerdi. Ben de majestelerin daveti üzerine Yunanistan'ı ziyaret ettim. Orada gördüğüm sıcak muhabbetin hâlâ tesiri altındayım. Yunan milleti yekvücut olarak Türk dostluğunu benim şahsımda hararetle alkışlamıştır.

Bizler sulh, hürriyet ve istiklâl istiyoruz, aynı zamanda milletimiz için refah temenni ediyoruz. Yunanlıların istekleri ve temennileri de aynıdır. Bu iki arzu birleştiği zaman ise her şey halledilmiş demektir. Türk-Yunan dostluk ve ittifakının ve Birleşik Amerika ile olan dostluk ve ittifakımızın tam kemal mertebesine erdiğini söylemekle bahtıyarım.

Amerikan-Ermeni Toplumunun Daveti

Amerikan-Ermeni toplumunun Bayar onuruna verdiği davette, katılanlar da sıcak sevgi gösterilerinde bulunuyordu. Bu daveti izleyen *Vatan* gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman izlenimlerini şöyle aktarıyordu:¹³

Amerikan Ermenileri tarafından evvelki Cuma günü Celal Bayar için tertip edilen daveti, bu istikamette mühim bir gelişme diye kaydetmek lazımdır. Asırlarca müddet iyi vatandaş,

Celal ve Reşide Bayar çiftinin resimleri Washington Belediye Binası'nın önünde.

Yılmayan Millet, s. 16

Amerikan Musevi Komitesi Başkanı Irving Engel ile eski başkan Jacop Blaustein Bayar'a şeref madalyasını takdim ederken.

Recep Bilginer-M. Ali Yalçın (Haz.), Türkiye Reiscumhuru Celâl Bayar'ın Amerika Seyahatleri, İstanbul, 1954, s. 32

Celal Bayar'ın Amerika ziyareti

Bayarlar Kuzey ve Güney Amerika Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Mihail ve Başkan Yardımcısı Richard Nixon ile New York Waldorf-Astoria Oteli'nde.

Yılmayan Millet, s. 48

iyi komşu ve iyi dost olarak Türkiye'de sevilen ve Türk kültür hayatında belli başlı roller oynayan Ermeniler; Çarlık Rusya'sı tarafından Pan İslav emellerinin gerçekleşmesinin bir vasıtası diye seçilmiş ve bu yüzden bir takım feci hadiseler cereyan etmişti. Birinci Cihan Harbinde Müttefikler bunları harp propagandası diye mavi bir kitap neşri suretiyle geniş ölçüde istismar etmişlerdi. Bu hadiseler yüzünden geride izler kalmışsa New York'taki toplantıda en tatlı bir şekilde tasfiyeye uğratılmıştır.

Ermeniler namına söylenen ve pek olgun düşüncelerin mahsulü olan nutukta 19 Mayıs 1919 tarihi yalnız Türk istiklali bakımından değil, Türkiye'de evvel ve âhir yaşamış olan insanların mukadderatı ve hisleri bakımında da yepyeni bir devrin başlangıcı diye telakki edilmiştir. Türkiye'de yeni bir vatandaşlık telakkisi yaratmak suretiyle Atatürk'ün oynadığı medeni ve insanî role tam hakkı verilmiştir.

Celal Bayar, belirtilen samimi hisler karşısında coşmuş ve en güzel nutuklarından birini irtical yolile söylemiştir. Bayar, kin ve garazların ebedi surette gömülmesi ve Türkiye'nin ve hür insanlığın mukadderatına sevgi ve âhenk hislerinin hâkim olması mevzuu üzerinde durmuştur.

Ermeniler tarafından verilen kabul resminde bir hayli âşına simaya tesadüf ettim: “Ben senin eski okuyucum. Falan ve filan zamanda tanıştık ve görüştük... Büyükada'da komşu idik” diyen ve kimi dört, kimi on kimi yirmi, otuz ve daha ziyade sene evvel Amerika'ya muhaceret eden Ermeni vatandaşlar veya eski vatandaş ve dostlar arasında kendimizi hep birden memlekette hissettik.(....)

Her iki nutuk söylenirken, herkesin

gözü yaşarmıştı. Tatlı tesirlerin mahsulü olan hıçkırık sesleri her taraftan duyuluyordu.

Bayar, Türkiye'ye geri döndüğünde Türk Yahudi basını onu “hoş geldiniz, sefalar getirdiniz” manşetleriyle karşılıyor,¹⁴ Varlık Vergisi Kanunu'yla yapılan haksızlığın giderilmesi için çalışmasını rica ediyordu.¹⁵ Ancak ilerleyen yıllar bu beklentinin yersiz olduğunu gösterecek, Bayar'ın yurda dönüşünden yaklaşık 18 ay sonra meydana gelen 6-7 Eylül Olayları da Türkiye'deki Rum toplumu için sonun başlangıcı olacaktı.

Sonuç

Amerikan Yahudi Komitesi'nin Bayar'ın onuruna düzenlediği tören birçok açıdan önemli ve ilginçtir: AJC başkanına sunulan dahili bilgi notu, hazırlandığı tarihten sadece dokuz yıl önce sona eren tek parti döneminin azınlıklar açısından fevkalade kötü bir dönem olduğunu teyit etmiş, Varlık Vergisi Kanunu ile haksız bir şekilde gasp edilen servetlerin iadesinin imkânsızlığına işaret etmişti. Aynı bilgi notu, İslami akımın güçlenmeye çalıştığı bir ortamda laik, cumhuriyetçi ve liberal değerleri savunan DP'nin hükümet olmasının gerek Türkiye Yahudileri, gerekse İsrail devleti için ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktaydı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise konuşmasında geçmişten hiç söz etmemiş, devletin Türkiye Yahudileri konusunda günümüze kadar hiç değişmeden süre gelen resmi görüşünü dile getirmişti.

Bayar'ın taltif edilmesinden kırk üç yıl sonra, “Tarih tekerrürden ibarettir” deyişini adeta doğrularcasına, 28 Şubat 1997 günkü tarihi Milli Güvenlik Kurulu toplantısının ardından başlayan “28 Şubat süreci” sonunda istifâ etmek zorunda kalan Başbakan Necmettin Erbakan ve DYP-RP koalisyon hükümetinin ardından kurulan ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümetinin başbakanı ve

DP'nin liberal merkez sağ politikasının mirasçısı ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz, 18 Aralık 1997 günü Amerikan Yahudi sivil toplum örgütü, Anti-Defamation League'in (kısa ADL)¹⁶ düzenlediği bir törende Distinguished Stateman (Seçkin Devlet Adamı) ödülüyle taltif edilecekti. ADL Milli Direktörü Foxman'ın törende yaptığı konuşmada vurguladığı ve "Türkiye'nin Yahudi halkına asırlar boyunca gösterdiği hoşgörü"; "Türkiye-İsrail ilişkileri"; "Başbakan Mesut Yılmaz'ın aşırı, (daha açık bir deyimle İslami), akımlara geçit vermeyeceğine dair duyulan güven" şeklinde özetlenebilen konu başlıkları ise AJC'nin Bayar'ı ağırlama sırasındaki konuşmalarda vurgulanan noktalardan hiç de farklı değildi.¹⁷

Amerika'da yaşayan Rum, Yunan, Ermeni ve Yahudi toplumlarının sözbirliği etmişçesine Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın şahsında Türkiye Cumhuriyeti'ne gösterdikleri sıcak sevgi ve dostluk tezahürleri yetmişli yılların başından itibaren yerini Türkiye karşıtı bir siyasete bırakacaktı. Bunun nedeni de 6-7 Eylül 1955 olayları, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı ve 1915 Ermeni tehciri sırasında yaşanan kıyımı Amerikan Kongresi ve

Temsilciler Meclisi'nde jenosit olarak kabul ettirme gayretleri gibi bir dizi tarihsel olaydı. Bunun tek istisnası, Başbakan Mesut Yılmaz'a verilen ödülünden de görülebileceği gibi, Türkiye'ye atfettiği stratejik önem nedeniyle İsrail devleti ve Amerikan Yahudi toplumdur.

Bayar Washington'da onurlarına verilen bir ziyafette konuşurken.

Cengiz Kahraman arşivi

Rıfat N. Bali,
Araştırmacı

- 1 "İsrail konseye namzetliğimizi destekleyecek", *Akşam*, 6 Eylül 1950.
- 2 George E. Gruen, "Turkey, Israel and the Palestine Question 1948-1960. A Study in the Diplomacy of Ambivalence", Columbia Üniversitesi, New York, yayımlanmamış doktora tezi, 1970, s. 161.
- 3 Amerikan Yahudi Komitesi, Amerikan Yahudi sivil toplum örgütlerinin en önemlilerinden biridir. 1906 yılında kurulan bu örgütün amacı İsrail dışında yaşayan Yahudilerin sivil haklarına yönelik yasadışı hareketleri önlemektir.
- 4 Amerikan Yahudi Arşivleri, Koleksiyon MS 361, Kutu H332, dosya 13, Marko Nassi'nin I. Schwarzbart'a yazdığı 19 Ekim 1953 tarihli mektup.
- 5 YIVO Institute of Jewish Research Arşivi, RG 347.7.1, Foreign Country Files, FAD-1, Kutu 121, Jacob Blaustein'in Washington büyükelçisine gönderdiği 12 Ekim 1953 tarihli mektup / Zachariah Shuster'in John Slawson'a yazdığı 2 Kasım 1953 tarihli mektup / Simon Segal'in Zachariah Shuster'e (Paris'e) yolladığı 4 Kasım 1953 tarihli mektup / Marsel Franko'nun John Slawson'a yolladığı 9 Aralık 1953 tarihli mektup. Marsel Franko, ünlü hukukçu Milaslı Gad Franko'nun kardeşi olup 1930'lu yıllarda Yahudi cemaati başkanıydı. Daha sonra göç edip ABD'ye yerleşti.
- 6 YIVO Institute of Jewish Research Arşivi, RG 347.7.1, Foreign Country Files, FAD-1, Kutu 121, Marsel Franko'nun John Slawson'a yazdığı 24 Eylül 1953 tarihli mektup.
- 7 Amikam Nachmani, *Israel, Turkey and Greece*, Frank Cass, Londra, 1987, s. 52-55.
- 8 YIVO Institute for Jewish Research Arşivi, RG 347.7.1, Foreign Country Files, FAD-1, Kutu 121, 26 Ocak 1954 tarihli Eugene Hevesi imzalı mektuba ekli "Celal Bayar's Democratic Regime and Turkish Jewry" başlıklı rapor.
- 9 YIVO Institute of Jewish Research Arşivi, RG 347.7.1, Foreign Country Fi-

- 10 Özel Şahingiray (Der.), *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri Dış Politika 1933-1955*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s. 114-115.
- 11 Cevat Rıfat Atilhan, *31 Mart Faciası*, İstanbul: Aykurt Neşriyat, 4. baskı, 1969, s. 7 / Mustafa Müftüoğlu, "Tanzimattan Günümüze Kadar İnananlara Kimler Nasıl Zulmetti?", *Millî Gazete*, 8 Ağustos 1980. İDP ile ilgili şu makaleye bakılabilir: Halûk Ö. Karabatak, "İslâm Demokrat Partisi", *Tarih ve Toplum*, Ekim 1994, sayı 130, s. 4-13.
- 12 Receb Bilginer-M. Ali Yalçın (Haz), *Türkiye Reiscumburu Celal Bayar'ın Amerika Seyahatleri*, İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1954, s. 79-80.
- 13 Ahmet Emin Yalman, "Vatandaşların Âleminde", *Vatan*, 5 Mart 1954. 20th Century Fox film şirketinin sahibi Yunan asıllı Scouras sayesinde Celal Bayar ABD'ye varmadan önce 14.000 sinema salonunda Türkiye'yi tanıttığı bir film gösterildi. ABD'de yaşayan Yunan ve Ermeniler Bayar'ı iyi ağırlayabilmek için birbiriyle yarıştılar. (Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı yılları 1944-1973 DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990, s. 276-277.)
- 14 "Aparejos para resivir nuestro amado presidente Celal Bayar", *La Vera Luz*, 4 Mart 1954 / "Retorno de nuestro bien amado presidente Celal Bayar al payiz", *La Vera Luz*, 11 Mart 1954.
- 15 Robert Bally, "El viaje de su ekselense Celal Bayar para las Americas", *La Luz De Turquía*, 10 Şubat 1954.
- 16 İftiraya Karşı Koyma Birliği anlamına gelen bu örgüt, her tür ayrımcılık ve antisemitizmle mücadele etmek için kurulmuştur.
- 17 "ADL Presents Prime Minister of Turkey With Distinguished Statesman Award", ADL'nin 18 Aralık 1997 tarihli basın bildirisi. (www.adl.org)